Book Reviews

- J. Prins, *Buiten de grenzen, sociologische opstellen aangeboden aan Prof. Dr. W.F. Wertheim*, benevens een bibliografie van de geschriften van W.F. Wertheim. Boom, Meppel 1971. 365 blz.
- H.C.G. Schoenaker, *Ethnologische Zeitschrift Zuerich I*, 1972. Festschrift Alfred Steinmann. Verlag Herbert Lang

This PDF-file was downloaded from <http://www.kitlv-journals.nl>

BOEKBESPREKINGEN

Buiten de grenzen, sociologische opstellen aangeboden aan Prof. Dr. W. F. Wertheim, benevens een "bibliografie van de geschriften van W. F. Wertheim". Boom, Meppel 1971. 365 blz. Prijs f 24,50.

J. PRINS

De redactie van deze verzameling opstellen heeft, blijkens haar "verantwoording", alleen diegenen voor het inzenden van een bijdrage uitgenodigd, die als leerling nog steeds nauwe banden onderhouden met en tevens in hun wetenschappelijk werk zich beïnvloed achten door Wertheim. Dat laatste is, zo blijkt uit deze bijdragen, steeds min of meer duidelijk het geval. Het merendeel van de onderwerpen, door de schrijvers behandeld, voert ons buiten de grenzen van Nederland, naar Zuid-Oost Azië — maar nu en dan ook buiten der grenzen der sociologie, naar ons oordeel. Het artikel met de meest algemeen gehouden theoretische strekking, zonder een bepaalde Zuid- of Oostaziatische achtergrond duidelijk te "verraden", is dat van H. G. Surie: Bestuur in ontwikkelingslanden (blz. 267 e.v.). Maar verreweg de meeste andere artikelen hebben ook een theoretisch-sociologische achtergrond, weerslag in het bijzonder van Wertheim's inzichten over het contrapunt en wat daarmee samenhangt. *Binnen* de grenzen evenwel is het zeer leesbare stuk van mevrouw Lily E. van Rijswijk-Clerckx gebleven, dat getiteld is: Kattenburg, een proletarische buurt (blz. 198 e.v.; in de inhoudsopgave staat abusievelijk "buur"). De heren Baks, Huizer, Van Marle en Van der Veen schreven Engels; de overige bijdragen zijn in het Nederlands geschreven (niet altijd even zuiver, nogal wat "Engelse ziekte" hier en daar). Totaal zeventien opstellen.

I.

Wij menen allereerst aandacht te mogen wijden aan de bijdrage van C. Baks: Does the Gujarat agricultural lands ceiling act lead towards a socialist society? (blz. 13 e.v.). Wij voor ons hebben ons op de lezing en herlezing van deze verhandeling geworpen, niet alleen omdat landhervorming één van India's vele actuele problemen is, maar ook om te weten, wanneer, anno 1971, een maatschappij wel en wanneer zij niet "a socialist society" mag heten. Of ook: wat de schrijver daarbij voor ogen staat. Dat is ons niet duidelijk geworden. Hoe dit zij, de titelvraag van het stuk veralgemeent zich tot deze: "in what way does law influence

society?" De schrijver meent zich hierbij te moeten stellen op de grondslag van Wertheim's bijdrage tot de sociologie van het recht. Samengevat in de stelling: "the significance of law lies primarily in the real influence its creation has on society" — Deze stelling heeft, op zichzelf beschouwd (en althans voor ons) heuristische waarde in veel gevallen. Recht, dat geen werkelijke invloed heeft, is recht dat niet geldt, niet toegepast wordt en *derhalve* geen recht is.

Intussen: het recht, dat in een bepaalde maatschappij geldt, vervormt zich gedurig en zijn voornaamste "bron" is vanouds, de gewoonte. Indien we de stelling uitleggen in deze zin, dat de wetgeving haar betekenis vooral vindt in de werkelijke invloed, die zij heeft op de maatschappij, wordt het anders. (Hier is het woord *creation* gebruikt). Immers, waar geschreven recht in een maatschappij gaat prevaleren, dient de wetgever enerzijds het bestaande aan regelen te formuleren en te preciseren, maar ook dit te corrigeren, aan het nieuwe, dat opkomt, richting te geven, en, zo vaak de tijd daartoe rijpt, een rechtspolitieke keuze te doen uit mogelijkheden.

En dit laatste kan men dan een zaak van "social engineering" noemen. Niettemin, wat als recht geldt, of als rechtsgeldig kan worden doorgevoerd, is in de eerste plaats afhankelijk van het rechtsbewustzijn der justiciabelen. De taak van de wetgever is inderdaad niet alleen ordening van het bestaande, maar vaak ook herordening — vooropgesteld dat die herordening als verantwoord, als tegemoetkomend aan behoeften tot verandering wordt gevoeld door de meerderheid dergenen, op wie de hervorming wordt toegepast.

Nu is de door de schrijver besproken wet blijkbaar een raamwet. Wél uitgevaardigd door de wetgever van de deelstaat, maar volkomen op instigatie van de centrale regering in New-Delhi. Bij zo'n raamwet komt alles aan op de juiste uitvoeringsbepalingen. Maar dat niet alleen, veel hangt ook af van de ambtenarij, die ze moet uitvoeren en toepassen: van hun gehalte, hun gezindheid, hun (on)omkoopbaarheid. In het algemeen is dit laatste: de integriteit en kundigheid van de ambtenarij één der grote problemen in de landen der Derde Wereld (vergelijk het artikel van W. G. Wolters in deze bundel, blz. 317 e.v., inzonderheid blz. 324-327). Dr. Baks maakt indirect duidelijk, dat het de "ideologische" strekking van de wet is, welke veroorzaakt, dat de ambtenarij niet de toewijding en plichtsbetrachting opbrengt, die vereist zou zijn. In Gujarat komt daarbij, dat de wet kennelijk niet genoeg weerklink vindt bij het belangrijkste deel der ingezetenen en de schr. toont duidelijk aan, waarom. Uiteindelijk immers wordt een wetsproduct tot levend recht, indien zijn inhoud en strekking in het rechtsbesef van de onderdanen voldoende grond vindt, en de onderdanen in *meerderheid* genegen zijn, om de gestelde regelen *vrijwillig* na te komen. Het eerbiedwaardige streven naar "equal opportunities", dat "New Delhi" officieel belijdt, kan men aanhangen, maar nergens is het kastensysteem zo diep geworteld en ingewikkeld als in Zuidelijk India. Naar het geldende waardensysteem is dit principe van gelijke-kansen-voor-iedereen ongerijmd; elke kaste heeft haar eigen beperkte mogelijkheden, die geacht worden in een

onveranderlijk wereldbestel te zijn begrepen. Afgezien daarvan, treft het, hoeveel leemten deze wet, naar de schr. aantoon, bovendien heeft. En tot de ambtenarij hebben de laagste kasten, laat staan: de kastelozen, geen toegang. "The government is inextricably bound up with the interests of dominant castes" (blz. 25). Onder deze omstandigheden moet men er zich over verbazen, dat er althans enige potentiële resultaten bereikt zijn. Het opstel geeft een veelzijdige belichting van de problemen: de economische invloed van de "groene revolutie", van de snelle bevolkingstoename; de politieke invloed van wrijving tussen Hindoese meerderheid en Moslimse minderheid.

De vraag, die de titel van deze studie is, wordt tenslotte beantwoord als volgt: "The ceiling act cannot lead towards a socialist society simply because it was not drafted for creating a more equal social structure . . .". De eigenlijke doeleinden van de wet zijn z.i. verborgen achter "a jargon of socialist phraseology". Wat die woordenpraal betreft, daarin kan de schrijver gelijk hebben. Zij is de politieke mode in een groot deel van de Derde Wereld. Het is de vraag of hij daarmee ten volle recht doet aan de Gujaratse rechtspolitiek. Meer ter zake zou o.i. zijn zich af te vragen, hoe in zulk een maatschappij als de Zuidhindoese, met zulk een waardenstelsel, langs constitutionele wegen iets bereikt kan worden in de zin van "a more equal structure".

Maar voor het overige is zijn zo leerzame studie een doorlopende illustratie van de bekende uitspraak van Maune: "Edicter une loi, ce n'est rien; ce qui est tout, c'est la faire accepter."

II.

In de verhandeling van J. Breman: Over oude en nieuwe afhankelijkheidsrelaties, met als ondertitel: de maatschappelijke context van patronage en makelaardij (blz. 31 e.v.) is het uitgangspunt de recente invoering van de term "makelaardij" in de sociologie, hetgeen een poging is, zo meent hij, om tot verfijning en zuivering te komen in de beschrijving en onderscheiding van allerlei afhankelijkheidsverhoudingen. Want het jaren geleden geïntroduceerde begrip "patronage" heeft allengs, onder de pen van veel schrijvers, een "alomvattende" inhoud gekregen. Derhalve: makelaardij en makelaars. De makelaar is (zo merken wij op) niet identiek met diegenen in Nederland, voor wie de artt. 62 tot en met 70 van het Wetboek van Koophandel gelden: tussenpersonen, die hun bedrijf alleen kunnen uitoefenen na beëdiging door de daartoe staande rechtbank.

In de studie van Breman gaat het meer algemeen om schakelfiguren, verbindingsmannen, die transacties, contracten over goederen en arbeid tot stand brengen tussen derden: patroons en cliënten, werkgevers en werknemers; die daarvan hun beroep maken en daarin hun levensonderhoud vinden. Ook deze schrijver baseert zijn, hoofdzakelijk theoretisch gehouden beschouwingen vooral op zijn waarnemingen in Gujarat, Zuid India. De traditionele beslotenheid van de dorpssamenlevingen in deze hoek van de wereld, waarin de enerzijds knellende, anderzijds beschut-

tende vaste patroon/client-verhoudingen de centrale institutie waren, brokkelt geleidelijk weg. Er komen meer mogelijkheden tot werk buiten het dorp, het dorp ligt open voor economische invloeden van buiten, modern verkeer zorgt voor meer bewegelijkheid, maar de economisch zwakke wordt kwetsbaarder, de oude patronage wordt steeds minder belangrijk. Hier treden al die schakelfiguren op het toneel, die de schrijver onder het begrip "makelaardij" brengt en wier rollen hij belicht. Hoewel dit opstel aansluit bij het voorgaande, en onze kennis vermeerderd, betreuren wij, dat de schrijver zich niet allereerst heeft toegelegd op een zo exact-mogelijke beschrijving van hetgeen hij aan materiaal voor zijn onderwerp in hetzelfde Gujarat heeft aangetroffen. Hij heeft zijn feiten doorvlochten met citaat op citaat van andere schrijvers (Erasmus, mevr. Silverman, Geertz) die over geheel andere hoeken der wereld handelen, of, zoals Geertz, vermoedelijk iets anders bedoelen te zeggen, dan schr. aanneemt. Hier gaat de schrijver zelf aan een soort wetenschappelijke makelaardij doen... O.i. komt men ook weinig verder met een uitspraak als deze: dat aan makelaardij wel degelijk een a-symmetrische relatie ten grondslag ligt. Aangenomen; maar wat is daaraan gelegen? Wanneer is een relatie zuiver "symmetrisch"?

Wel menen wij, dat schr. heeft aangetoond (hetgeen hij onmiddellijk op deze uitspraak laat volgen) dat in Gujarat nieuwe vormen van ongelijkheid ontstaan, en dat in verband met, geaccentueerd door "depatronisering". Maar wij menen te moeten bekennen, dat ons inzicht niet bepaald verhelderd wordt, als de schrijver onder makelaardij ook gaat begrijpen: politieke stemmenwerfers, culturele figuren zoals de *kjahi's* op Java e.d., zodat het begrip als patronage, ook "universeel" wordt.

Meer eenheid zou o.i. de studie hebben vertoond, als Breman zich beperkt had tot de economische makelaardij en dan allereerst die in Gujarat zelf, die makelaardij, waarvan hij op blz. 37 zegt, dat zij een veel minder onderzocht terrein is. Onzes inziens heeft de schr., na de op blz. 34 gegeven definitie, de makelaardij geleidelijk gemaakt tot een rubriek, waarin alle cultureel, politiek, economisch of religieus zelfstandig actieve personen, die elders niet geregistreerd kunnen worden, terecht komen. Terecht? Dat betwijfelen wij.¹

III.

De historische wortels van de Baperki-beweging, geschreven door Go Gien Tjwan, verplaatst ons naar Indonesië, naar Java (blz. 47 e.v.). Het is een helder gestelde schets van een stuk politiek-sociale geschiedenis der Chinese bevolkingsgroep, *totok* en *peranakan*. Een zeer onvolgende gekend terrein. Hier vindt men in betrekkelijk kort en strak bestek heel veel bijeen gebracht. In het bijzonder de geleidelijke modernisering, de tijd, waarin geheime broederschap en openbare vereniging

¹ Wat is een *entrón*? (citaat blz. 40). Deze term is zelfs in Van Dam's Spaanse woordenboek niet te vinden.

zo min of meer door elkaar heen spelen, wordt duidelijk belicht.

Hier en daar zal een geïnteresseerd lezer vragen stellen. Zo is niet verteld, *waarom* ruim 70 jaar geleden, op 15 augustus 1902, de boycot-beweging der Peranakans tegen de machtige Handelsvereniging Amsterdam werd ondernomen; noch ook op welke gronden de civiele rechter destijds die H.V.A. een schadeloosstelling van een kwart ton oplegde. Omdat vooral de eerste vraag onbeantwoord blijft, is ook niet overtuigend aangetoond, dat het hier niet betrof een Soerabajasch plaatselijk economisch conflict (waarbij de H.V.A. in 't ongelijk gesteld werd), maar een staal van "*nationale* bewustwording der *Peranakans*", zoals de schrijver stelt. (Uiteraard wel van bewustwording in het algemeen).

De ambivalentie der gevoelens — Nederlandse onderdanen sinds de wet van 1910 en toch voor eigen besef vreemdelingen — die de peranakan-bevolking in haar geboorteland kenmerkte, is uitnemend getekend. Een ambivalentie, stamland en geboorteland, die nu, na een kwart eeuw bestaan der Republiek Indonesia, nog niet geheel verdwenen schijnt te zijn. Als dit zo is, is het niet verwonderlijk. Van blz. 64 af wordt de geschiedenis beschreven van wat in het laatste decennium van het Soekarno-tijdvak de grote organisatie der Chinees-stammige minderheid is geweest, de Badan Permusjawaratan Kewarganegaraan Indonesia, alias de Baperki-beweging. Volgens de schrijver is deze beweging in de maalstroom, die door en na de Untung-staatsgreep is ontstaan, teniet geraakt. Heeft ze te zeer op Soekarno's paard gewed? Wij oordelen niet. De schr. beschrijft de beweging als bijzonder loyaal jegens Soekarno's regering. Niettemin, een belangrijke minderheid als die van de Chinees-stammige Indonesische burgers behoeft een goede organisatie. De vraag is nu: wat nu? Daarover kan de schrijver aan het eind van zijn historisch opstel, uiteraard niets zeggen. Hetgeen hij in zijn bijdrage bijeengebracht heeft, doet naar meer verlangen.

IV.

"Aliran en sociale structuur" is de titel van een bijdrage van Basuki Gunawan. In één opzicht is er een overeenkomst met de geheel anders geaarde en opgezette vorige bijdrage. Zoals Go Gien Tjwan het (voorlopig) einde van de Baperki constateert, zo vermeldt Gunawan op blz. 81-83 "het einde van de aliran". Maar hier houdt alle vergelijking op. Dit stuk is bedoeld als een zuiver sociologisch opstel. Want: de introductie van het aliran-begrip in de sociologie der niet-westerse volkeren is, zo begint de schrijver zijn artikel, zonder twijfel een gebeurtenis van belang geweest. Voor ons is dit "zonder twijfel", al lezende en herlezende, geworden tot het tegenovergestelde: "grote twijfel". "Aliran" dan is een beweging, het is een institutie, een vorm van politieke mobilisering, een "fundamental social reorganization", het bevat "de belofte van een egalitaire samenleving"; het is meer dan een politieke partij, zeker meer dan een politieke ideologie, het is een samenhangend patroon van sociale integratie (dit volgens Geertz). Zij is ook — ondanks haar naam: stroming, onderstroom! — een vorm van sociale organisatie,

die gebaseerd is op een vertikaal bindingsprincipe, maar "diffuus" gestructureerd. Zij werkt o.a. volgens Geertz, "klassevervagend", maar er zijn toch "aanwijzingen voor een positieve relatie tussen klasse-achtergrond en aliran-financiering." (Met die klasse-vervagings-tendentie blijkt de schr. het oneens te zijn). Het stuk voert ons verder langs de politieke partijen en hun onderlinge verwickelingen, vooral op Java. Wij veroorloven ons hierover uiteraard geen commentaar. Misschien vergissen wij ons, maar wij menen, dat de schr., waarschijnlijk tegen zijn bedoeling in, heeft aangetoond, dat "aliran" geen hanteerbaar sociologisch begrip is, veeleer een — ja, wat? Het moge o.i. uit de sociologie sneller verdwijnen dan het er in gekomen is.

V.

Van de hand van Enno W. Hommes is een sociaal-historische schets getiteld: *De Parsi's in India* (blz. 86 e.v.). De literatuur speciaal over de "Parsi's" van India is schaars, voor zover ons kon blijken. In 't Nederlands nagenoeg niets, behoudens een enkel Encyclopaedie-artikel (wijken Prof. Kramers). Hetzelfde geldt trouwens van andere min of meer lang in India wonende groepen "onthemden", zoals b.v. de Armeniërs. Deze schets van Hommes is dus wel zeer welkom. Het is heel boeiend te lezen, welke grote vooral economische activiteiten een zo kleine minderheid als die der Parsi's, vooral in de tijd der oost-indische compagnieën en daarna, tot heden toe, heeft gespeeld. Hommes' korte studie is ongetwijfeld ook een bijdrage tot onze kennis van de sociale positie van minderheden en bouwstof voor wat een sociologie der minderheden zou kunnen worden genoemd. (Hij was tevens in de gelegenheid een niet gepubliceerde "M A thesis" van zekere Engineer te raadplegen). Als pro-Engelse minderheid en als gevolg van de nieuwe economische en sociale maatregelen, is de positie van de Parsi's, zoals schr. aantoon, verzwakt. Hun getalsterkte zou teruglopen: o.a. door late huwelijken, weinig kinderen en een toenemend aantal gemengde huwelijken. Vooral dit laatste had misschien enige nadere toelichting vereist. Wij meenden uit de historische gegevens, die Hommes samenbracht, te mogen afleiden, dat de Parsi's een endogame groep vormden (naar de wijze der kasten), patrilineaal georganiseerd. Hoe is de zo sterke neiging tot gemengde huwelijken te verklaren? Heeft het sluiten van een gemengd huwelijk ten gevolge dat men uit de Parsi-gemeenschap gestoten wordt? (Tot Hindoe-kasten kan men practisch alleen door geboorte behoren). Worden de kinderen van gemengd-gehuwden niet in de Parsi-gemeenschap toegelaten? Betreft het vooral Parsi-mannen, die gemengd huwen, of vooral vrouwen? De schrijver neme aan, dat het belangstelling voor zijn onderwerp is, die onze vragen uitlokte.

Minderheidsproblemen: Misschien mogen wij hier tevens enige opmerkingen maken over een soortgelijke bijdrage, nl. die van Igle Ronner, met titel: *Nog voor Guevaristen: de positie van de Tamils* (blz. 188 e.v.). (Die Guevaristen, wie het anno 1971 ook mochten zijn, komen overigens

alleen in de titel voor). Informatief is deze studie in hoge mate. Het in meerderheid (en officieel) Boeddhistische en Singhalese land herbergt aanzienlijke niet-Singhalese minderheden: twee Mohammedaanse, bekend als de Ceylon-Moren en de India-Moren (de laatste van de overwal afkomstig), Christelijke groepen, waaronder die der Dutch Burgers (Protestanten) en nog anderen, ook Rooms-Katholieken. Maar verreweg de belangrijkste is die der Tamils, waaraan deze bijdrage gewijd is. Zij zijn niet alleen etnisch en naar taal scherp te onderscheiden (Singhalees is een Indo-europese taal, Tamil een Dravidische) maar ook naar de godsdienst: die der Tamils is Hinduïstisch. En deze minderheid omvat 22 % der totale bevolking. De politieke ontwikkelingen tussen deze grote minderheid en de Singhalese meerderheid zijn het hoofdthema van deze bijdrage, welke daardoor het karakter krijgt van een stuk politieke geschiedschrijving. Toen het bestaan van Ceylon (Seri Langka) als zelfstandige staat begon (1948) was het politieke partijwezen en het vakverenigingswezen zowel onder Singhalezen als onder Tamils reeds tot ontwikkeling gekomen. Het grote feit is, dat geen partij kon blijven voortbestaan, waarin zowel voor Singhalezen als Tamils een plaats was.

De Tamils vallen naar herkomst uiteen in twee groepen: de z.g. Ceylon-Tamils en de India-Tamils. De eerste groep omvat allen, wier voorgelacht sinds eeuwen in Ceylon, voornamelijk de noordelijke en noordoostelijke provincies heeft bevolkt. De tweede groep zijn overwalse Tamils, de tweede of derde generatie mensen, wier vaders of grootvaders in de vorige en deze eeuw voornamelijk als plantage-arbeiders naar Ceylon zijn gekomen, en meer in het bergachtige Midden-Ceylon gevestigd zijn, verder o.m. als winkeliers, verspreid door het land te vinden zijn. Blijkens Ronner's gegevens was omstreeks 1951 van alle overheidsdienaren ongeveer 22 % Tamil (hoewel een andere berekening, die aan de Tamils een hoger percentage toekent, ook mogelijk is). De ongelukkige strijd en vijandschap tussen Singhalezen en Tamils, die bijna onmiddellijk met Ceylon's onafhankelijk bestaan begon, is het thema van Ronner's bijdrage. Eén van de grote feiten is, dat men door een nieuwe wetgeving op het staatsburgerschap aan meer dan een miljoen overwalse Tamils het Ceylonse staatsburgerschap ontnam of onthield (blz. 189). Na deze krasse maatregel ten nadele van de Tamils te hebben vermeld, beschrijft de auteur verder de discriminatiemaatregelen ten hunnen nadele, waarvan het uitroepen van het Singhalees als officiële taal de voor de rust en vooruitgang des lands meest nadelige was. De Tamils — in wier "hogere" kringen het Engels overigens meer verspreid was dan in gelijke Singhalese kring — eisten gelijke rechten voor hun eigen moedertaal (die aan de overwal enige tientallen miljoen sprekers heeft). Dit conflict wordt door de schr. uitvoerig in zijn fasen vermeld; wij hopen dat het geïnteresseerde lezers zal vinden. Anders dan de auteur, die zegt dat de Tamils in hun optreden fouten gemaakt hebben, omdat zij uit het oog verloren hebben, dat het koloniale tijdvak, waarin de Britten minderheden beschermden, voorbij was — menen wij, dat de Singhalezen de Tamils buitengewoon geprikkeld hebben en vergeten hebben dat de hoeksteen van een constitutionele democratie juist ligt

in waarborging van de rechten der minderheden. (De andere minderheden, dat blijkt zijdelings uit het opstel, waren trouwens verre van gerust). Tevens komt o.i. het agitatorische optreden van het Boeddhistische monnikendom ten onrechte niet ter sprake. Dat deze linguïstisch-religieuze strijd tevens vol economische rivaliteit was (werkeloosheid, bevolkingsdruk, landverdeling) zal een ieder, die in Ceylon belangstelt, de schrijver gaarne toegeven. Er is sinds ongeveer 1970 een wankel bestand in de strijd. Al met al, een zeer lezenswaardige bijdrage.

Eveneens een stuk recente geschiedenis behandelt The Siauw Giap in zijn studie getiteld: "de ongeregeldheden om Bertha Hertogh, Singapore 1950". Of liever: Het is een stukje "petite histoire", nu vergeten, maar hoogst belangwekkend. Enige overigens onbekende mensen hadden door een civielrechtelijk geding plotseling de aandacht van de wereldpers. Een episode uit de turbulente omwentelingstijd van Zuid-Oost-Azië; een brokstukje politieke en sociale geschiedenis anno 1950. Het verdienstelijke, helder geschreven werkstuk toont ons het gevaar, dat de gang der rechtspraak bedreigt, indien — gelukkig een zeldzaamheid — massale hartstochten zich werpen op een civielrechtelijk geschil. In dit geval zwol dit geschil op tot een conflict tussen Christendom en Islam en werd tegelijk min of meer een "rassen"-conflict. De schrijver brengt nadere gegevens te berde over de status van Che Aminah, Bertha's pleegmoeder en Mansur Adabi, haar man, die (o.i.) hier niet bekend waren. Erkentelijk voor de gegevens die de schr. verzamelde en in zijn studie ordende, bleef voor ons althans één onbeantwoorde, o.i. niet onbelangrijke vraag over. Naar Moslims religieus recht is adoptie op hellestraffen verboden. De schr. vermeldt, dat het betwiste huwelijk voor een kadhi werd gesloten. Op grond van genoemde verbodsregel konden Che Aminah's echtgenoot of de hem vervangende asabat niet als wali van het meisje optreden. Adoptief-ouders zijn Moslimsrechtelijk onbestaanbaar. Wie is dan als haar (onmisbare) wali (trouwvoogd) opgetreden? Juist omdat men haar tot Moslimse gemaakt had, lijkt ons deze vraag, die de geldigheid van dit *Moslimse* huwelijk raakt, terzake. Indien zij als "Christin" zou zijn voorgesteld zou de zaak juist iets anders liggen: het staat een Moslims *man* vrij, een Christin of Jodin te trouwen. Er was ook sprake van een in *Malaya* uitgegeven identiteitskaart, vlg. welke Bertha veertien jaar en vijf maanden oud was. Welke autoriteit had dit "document" afgegeven? Overigens lijkt het ook ons duidelijk, dat de rechter een tactische fout maakte, toen hij Bertha tijdelijk in een klooster liet onderbrengen. De bovenstaande vraag moge den schrijver overtuigen, hoezeer zijn stuk onze belangstelling had.

A. van Marle's critische en analytische bijdrage, getiteld: Indonesian electoral geography under Orla and Orba (blz. 130 e.v.) bevat een vergelijking tussen opzet, omstandigheden en resultaten der algemene verkiezingen in Indonesië van 1955 en 1971. Het stuk is belangrijk vanwege de uitgebreide informatie, die het in kort bestek geeft en verwerkt aan de hand van het statistische en andere materiaal — niet weinig ook in de noten! Terecht voorzichtig, zegt de schr. aan het slot

van zijn studie: "All these remarks, fragmentary as they may be, are I hope sufficient evidence that an analysis of the election results may help to clarify to some extent the social tendencies at work in Indonesia to-day..." Die hoop lijkt zeker niet ijdel.

Dr. Pluvier heeft zijn stuk: *Anti-japans verzet in Zuid-Oost Azië* (blz. 175 e.v.) de bijtitel "enkele notities" gegeven. De schr. probeert het verzet tegen de Japanse bezetter, dat in verschillende landen gevoerd werd, wat achtergrond, motieven en omvang betreft, te vergelijken. In verreweg de meeste Zuidoostaziatische landen had gewelddadig verzet tegen Japan, vooral in de laatste fase van de Tweede Wereldoorlog meer om het lijf dan in Indonesië, waar het nagenoeg niet is voorgekomen. Een der notities van de schr. (blz. 177) is, dat het elders zo duidelijk naar voren komend gevoel in de brede volkslagen, dat de Japanners als "bevrijders" kwamen, in de Philippijnen ontbrak: in principe waren de Philippijnen reeds onafhankelijk. Dit moge zo zijn; de Philippino's waren, grosso modo, van meet af aan anti-japans. Des te meer onverklaarbaar is voor ons dat vgl. een andere notitie (blz. 185) de Philippijnen zouden zijn geweest "een land, waar de heersende klasse practisch en bloc de zijde van de Japanners had gekozen." Hoe zou die klasse er dan toe gekomen zijn, tegen aller gevoelens in te gaan? Hoe blijkt zij zo plotseling anders te denken dan enkele maanden te voren? Volgens de schr. (blz. 180 tevoren) waren de collaborerende nationalisten in het Philippijnse geval onder de indruk van de communistische tendenzen van het verzet; daarom hielpen zij de Japanners het te onderdrukken. In het algemeen kent de schrijver aan de communistische inslag van de verzetsbewegingen grote betekenis toe. Hoewel o.i. men met het gebruik van het etiket "communisme" voor de veertiger jaren in Zuid-Oost Azië voorzichtiger zou kunnen zijn, moet t.a.v. de Philippijnen opgemerkt worden, dat de Hukbalahap-beweging toch steeds beperkt was tot een paar provincies van Luzon. Hoeveel gelegenheid hebben dan die leidende kringen in de Philippijnen verzuimd om het verzet over de gehele archipel te stimuleren en te leiden, terwijl het gehele volk anti-Japans was! En waarom? Hierover geven de notities geen uitsluitsel.

Deze notities hebben een bepaalde tendentie. Indien communisten (zoals in Birma) tijdelijk met Japan hebben gecollaboreerd, dan is dat om tactische redenen — *reculer pour mieux sauter* — indien andere groepen het hebben gedaan (zoals in de Philippijnen) was dit vaak puur eigenbelang. De schr. wil n.l. deze anti-Japanse verzetsbewegingen zien als "onderdeel van een veel groter gebeuren, waar Zuid-Oost Azië nu, in 1971, nog midden in staat." (blz. 187). Eén en hetzelfde gebeuren blijkbaar. De lezer wachtte af...

VI.

Wat zijn onderwerp betreft, verwant aan Dr. Pluvier's notities is dat van L. E. L. Sluimers: *Enige theoretische beschouwingen over de*

Japanse bezettingsperiode op Java (blz. 240 e.v.). Deze studie dient zich uitdrukkelijk aan als theoretisch, en wel als een politicologisch-georiënteerde analyse. Sluimers is geen vreemdeling op het gebied, dat zijn studie betreft, maar wij voor ons zouden wel wensen dat zijn studie wat duidelijker, helderder was uitgevallen.

Neem de term populisme. Is dat een politicologisch begrip? Wat is het nu precies in zijn Japanse of Javaanse context? Soekarno, Tan Malakka, Gandhi, Tolstoj, Araki Sadao, Rousseau, flitsen even voorbij, en wij komen plots terecht bij het begrip "involution" (Goldenweiser, Clifford Geertz).

Na een citaat uit Goldenweiser uit de schrijver de wens te komen tot een formulering van het involutie-begrip in *politicis*, waarvoor hij Wertheim's theorie der contrapunten te hulp roept met citaat uit "De plurale samenleving: begrip zonder toekomst?" (Een theorie, die ook o.i. voor het doorzien van allerlei sociale verschijnselen heuristische waarde heeft). Hier aangekomen, biedt ons de auteur een paar citaten aan (van Gunawan) over verzuiling. Dan wil de auteur gaan bewijzen dat "verzuilingstendenties tijdens de Japanse periode een minder grote rol hebben gespeeld, dan in de literatuur gemeenlijk wordt verondersteld." Afgezien van de zonderlinge beeldspraak der rolspelerij gaat het hem om de antithese van "jabroers" en populistten binnen de Indonesische (dus niet alleen de Javaanse?) elites. Hierop wordt het politieke involutiebegrip toegepast.

Dit alles was inleiding. De schr. leidt ons vervolgens binnen in de reeks verwickelingen, machtsstrijd, politieke moorden van en in Japanse hoge militaire en maritieme kringen, industriële coterieën, het Gaimusho, etc., sinds 1931. (Oudere lezers zullen zich nog wel iets van de ondoorzichtige berichtgeving, die in die roerige jaren uit Japan de wereldpers bereikten, herinneren). Zodra men echter meent er nu iets van te vatten, wordt men beduusd door zekere overeenkomst die de auteur meent te zien tussen de onderlinge verhouding van een paar Japanse coterieën en die tussen de rustige Nederlandse V.V.D. en het vreedzame Kamerlid Koekoek.

Tolstoj, Kropotkin en Samurai-elementen leveren langs duistere stadia een ideologie aan de moordlustige Kodo, die met de Duitse SA te vergelijken is, vlg. de schrijver.

Hoe dit mag wezen, wat de schr. kort vermeldt, over de tegengestelde krachten in de Japanse buitenlandse politiek op blz. 247-249 is op zichzelf aannemelijk.

Dan komt Indonesië aan bod. De draai, die de PSII nam naar non-coöperatisme, vlak voor de Japanse bezetting, die men in Indonesische politieke kringen uiteraard zag aankomen, wordt uitgelegd als een wending naar "populisme". De plundering van Chinese zaken in de gezagsloze eerste maand na de Nederlands-Indische ondergang wordt "populistisch gestampeï" genoemd. Te midden van feitelijke mededelingen over de organisatie der Japanse bezetters op Java treft de kwalificatie, gegeven van één daarbij betrokken Japanse figuur, die "een typische Japanse Koekoek van de Hashimoto-variëteit" wordt genoemd.

Er waren dus "Koekoeks" van verschillende variëteiten in Japan! Het is belachelijk. Dan deelt de schrijver de verschillende Indonesische politici met hun onzekere, tastende activiteiten van die eerste Japanse tijd in in feodaloiden en populistten. Hoe weinig bruikbaar de term feodaal moge zijn voor patrimoniële instituties en verhoudingen in landen ver van oud-Europa gelegen, wat te beginnen met het kunstwoord: feodaloiden? (blz. 253). De schr. zegt er *niets* over.

Het stuk wordt dan min of meer onleesbaar. Het onderwerp: de wisselwerking te beschrijven tussen het wisselvallige, in zichzelf verdeelde Tokyose regeringsdrijven en Japanse, eveneens wisselende autoriteiten in de "Nanyo" en op Java, is zeer moeilijk. Wij zouden wensen, dat de auteur, die toch kennelijk over veel bouwstof beschikt, zijn studie herschreef en zich nader rekenschap gaf van de waarde van zijn theoretisch mixtum: contrapunt, verzuiling, populisme, feodaloiden, politieke involutie... juist voor *deze* ingewikkelde historische constellatie. (Voor de lezer, die van Indonesië weinig weet, is het stuk door de overvloedig in de tekst uitgeschudde hoeveelheid Japanse, Indonesische, Javaanse termen en acronyemen al heel moeilijk). De vraag is, of men historie niet allereerst als historie behandelen moet (en dan gaat het *hier* om eigentijdse geschiedenis). Pas daarna ga men, desgewenst, de feiten toetsen aan politicologische inzichten, maar niet omgekeerd feiten, handelingen, gebeurtenissen eerst inpassen in "theoretische beschouwingen". En dat laatste lijkt mij in dit stuk te zijn gebeurd.

Eveneens van goedgeels theoretische aard, is het Engelstalige stuk van Huizer, getiteld: *Betting on the weak: from counterpoint towards revolution* (blz. 104 e.v.). De titel verwijst impliciet naar Wertheim's opstel: "Betting on the strong?", het laatste hoofdstuk van zijn *East West Parallels* en naar het tweede hoofdstuk van hetzelfde boek: *Society as a composite of conflicting value systems* (zie aldaar ook blz. 22). Huizer legt er de nadruk op, dat zoveel "community development" programma's, zowel in Latijns-Amerika als in Zuid-Oost Azië zijn mislukt en stelt daarbij voorop, dat z.i. al die projecten gericht waren op lieden, die er economisch beter aan toe waren, en steunden op plaatselijke elite of dorpspotentaatjes. Hij verwijst voor Java naar publicaties van de laatste jaren. Zij waren ook ten onrechte gericht, zo zegt hij, op het bewaren van de harmonie in de gezags- en prestige-verhoudingen binnen dorpsgemeenschappen. (Terzijde: waarom hij de Javaanse stad Modjokerto, evenals Gunawan dat doet, Modjokuerto noemt, is ons een raadsel).

Het "patronage"-systeem, zo veel besproken in de sociologie der laatste jaren, komt ook hier ter sprake, evenals de involutie (aan de hand van Geertz). Te weinig aandacht valt m.i. op de enorme overbevolktheid en de snelle bevolkingstoename van Java. Al kan landhervorming, zoals in de jaren '60 ingezet, hier en daar wat verlichting brengen — en te grote ongelijkheid verminderen — het is (helaas) ondenkbaar, dat ze ooit nog ieder landbouwertje aan grond, voldoende voor levensonderhoud, zou kunnen helpen. (According to official figures by 1960, sixty

per cent of the farmers were landless, zo vermeldt H., blz. 110). Deze nog steeds benarder wordende situatie is volgens H. aangegrepen door de radicale boeren-organisatie Barisan Tani Indonesia, en door de Communistische Partij; er waren z.i. parallellen met de Philippijnen en Latijns-Amerika. Naar zijn beschrijving van een en ander, aan de hand van Wertheim's contrapunten (blz. 108-122) zij verwezen; de Communistische Partij wordt daarin beschreven als ene, die constitutioneel-parlementaire wegen volgde, en deze nood van Java's platteland gebruikte om steeds meer aan de macht te komen. (Wat die wegen betreft: daarover is twijfel gerechtvaardigd, wat het machtsstreven met alle middelen aangaat niet). Ook hier blijft de Untung-staatsgreep volkomen onverklaard. "The degree of involvement of P.K.I. is still a debated issue..." (blz. 123).

De gevolgen zijn bekend. Dat de fundamentele problemen, die het agrarische Java kent geenszins zijn opgelost, zal ieder de schr. toestemmen. (Dat zal in de Philippijnen nog enigszins bereikbaar zijn). Welke revolutie kan de landbouwgrond der Javanen verdubbelen? Het probleem is ontzaglijk groot. "Betting on the strong" heeft, het zij toegegeven, zijn ongewenste gevolgen gehad; "betting on the weak", zoals B.T.I. en P.K.I. het bedreven, heeft tot een grote tragedie geleid. Een en ander verleidt de schr., op het voorbeeld van zijn meester, tot een verwijzing naar de Chinese revolutie als het goede recept. Wij merken slechts op, dat de contrapunt-theorie van Wertheim — waaraan wij overigens, op zichzelf gezien, sociologische waarde niet onzeggen — althans onder de pen van zijn volgeling, meer ingegeven lijkt door het marxistische dogma van de eenheid en strijd der tegenstellingen, de tweede "grote dialectische wet" (en wat daarmee samenhangt) dan door een afwegen van zijn (beperkte) sociologische waarde.

VII.

Uit het voorgaande moge voldoende blijken, hoezeer deze bundel opstellen onze belangstelling had.

Deze geldt ook voor de critische bijdragen van Van den Muyzenberg (Involutie of evolutie in Centraal Luzon? blz. 151 e.v.) en van K. W. van der Veen: Counterpoint, ambivalence and social structure, blz. 300 e.v.) en het informatieve opstel van W. G. Wolters (Waar is de rijst gebleven? blz. 317 e.v.), al welke stukken wij met vrucht gelezen hebben. — Wat weten wij in feite van wat zich in het reusachtige China afspeelt? Dat is één van de vele bezwaren, die wij hebben tegen een stuk van mevr. Schenck-Sandbergen (Emancipatie, een stiefkind van de sociologie, blz. 216 e.v.). Zij schijnt als betoverd door de Chinese revolutie; voorts door een groteske speculatie, die "Permanente Revolutie" heet, de belichaming "van de eeuwige strijd van het contrapunt versus dominante waarden". Emancipatie (het is voor haar geen vraag of die niet

vaak tot remancipatie leidt) zal een maatschappijmodel doen ontstaan, dat "permanent dynamisch" is

Men stelle zich deze permanente nachtmerrie voor.

Alle bijdragen zijn voorzien van vele literatuurverwijzingen. Een bibliografie van Wertheim's geschriften besluit de bundel. Een index ontbreekt. Wij hebben die gemist.

Utrecht

Ethnologische Zeitschrift Zuerich I, 1972. Festschrift Alfred Steinmann. Verlag Herbert Lang & Cie A.G., Bern. 397 pp. Afb. Prijs Zw.Fr. 60.—.

H. C. G. SCHOENAKER

Het Völkerkundemuseum der Universität Zürich heeft in een feestelijke aflevering van het EZZ Prof. Dr. Alfred Steinmann, gedurende vele jaren hoogleraar in de Völkerkunde en leider van voornoemd museum te Zürich, geëerd bij gelegenheid van zijn 80ste verjaardag.

Prof. Steinmann studeerde botanica, geografie en etnologie te Zürich, waar hij in 1917 promoveerde in de botanica. Daarna was hij jarenlang als botanicus verbonden aan het onderzoeksinstituut te Buitenzorg op Java. Zijn vele publicaties in die jaren hebben vooral betrekking op de natuurwetenschappen. In die tijd verwierf hij zich echter ook een grote kennis op het gebied van de kunst en de cultuur van Zuidoost Azië, stond in nauw contact met de archeologische dienst van Nederlands-Indië, en was toen al een verwoed verzamelaar. In de dertiger jaren verdiepte hij zijn etnologische kennis aan de universiteit te Wenen. In 1939 verwierf hij de Venia legendi voor Völkerkunde aan de universiteit te Zürich, waarop twee jaren later zijn Habilitation volgde en zijn aanstelling tot directeur van de Sammlung für Völkerkunde. In 1948 werd hij benoemd tot Titularprofessor. De resultaten van zijn etnologisch werken legde hij neer in meer dan 60 wetenschappelijke verhandelingen. Hij werd daarbij vooral bekend door zijn studies over etnologisch symbool- en motiefonderzoek, over de ornamentiek in textiel, de verftechniek van oost- en zuidoostaziatische keramiek, en de cultuurgeschiedenis van Zuidoostazië. (Een deel van deze studies publiceerde hij in het nederlands in nederlandsche tijdschriften.)

In de aan deze jubilaris opgedragen, zorgvuldig verzorgde, aflevering van het nog jonge tijdschrift (het gaat hiermee zijn tweede jaar in) zijn een reeks van 29 bijdragen samengebracht, die een mooi beeld vormen van diens etnologische interesse. Een paar voorbeelden uit deze bundel mogen ter illustratie dienen.

De opgaven en problemen waarvoor zich het bestuur van een museum voor volkenkunde geplaatst ziet, worden aan de orde gesteld in het

artikel "Museum und Völkerkunde" door Gerhard Baer (vgl. 17-24). Het is de "Erziehung des Menscheistes" (20) die in deze tijd in zo'n museum als vormende en sociale instelling werkzaam gestalte moet krijgen.

Dr. Erika Billeter bespreekt een treffend voorbeeld van de javaanse cultuurinvloed op de nederlandse kunst in haar beschouwing "Über den Javanismus im holländischen Jugendstil" (vgl. 25-43). De afbeeldingen vormen voor het verkrijgen van inzicht een integrerend onderdeel van deze bijdrage. (Een kleine tekortkoming: bij de nota's zijn de verwijzingsnummers 1 tot 8 weggefallen (vgl. 28).)

In een situatieschets laat Prof. Christof von Furer-Haimendorf zien hoe de door hem vroeger intensief bestudeerde Nagas zich in de moderne tijd invoegen: "Social and cultural change among the Konyak Nagas" (vgl. 135-145).

Een theoretische beschouwing van de hand van Prof. Karl Henking gaat over "Strukturalismus in der Ethnologie" (vgl. 177-183). Ze besluit met de vraag naar de verhouding tussen het synchronische en diachronische in de mens, waarop het structuralisme geen antwoord zou kunnen geven. De mens is niet alleen maar "Objekt unbewusster Struktur, sondern Träger der Geschichte und behält als solcher Autonomie und Freiheit als handelnde Person" (182). De eenzijdige nadruk binnen het structuralisme op het synchronische valt niet te ontkennen. Toch moet er in verband met de in dit artikel besproken opvatting van C. Lévi-Strauss op gewezen worden, dat deze in zijn "Anthropologie structurale" in het inleidend hoofdstuk "Histoire et ethnologie" aangeeft, hoe in deze wereld iedere verwerkelijking de kiem van verandering in zich draagt door het ontbreken van de homologie, het volkomen evenwicht, tussen de verschillende symboolsystemen en door het feit, dat iedere concretisering per definitie een inperking van de mogelijkheden betekent, in welk feit de drang naar verandering, het dynamisch aspect, besloten ligt.

Dr. Eva Stoll bespreekt een tempelschildering op doek, die het Völkerkundemuseum te Zürich door schenking verwierf: "Szenen aus dem Leben des tibetischen Sänger-Yogin Mi la ras pa" (vgl. 321-350). Deze erg mooie beschrijving doet aanvoelen wat bedoeld is met bovengenoemde "Erziehung des Menscheistes".

Het artikel van Dr. Miklós Szalay "Die Kap-Hottentotten 1488-1652: Anhand der Schrift- und Bildquellen" (vgl. 351-383) past op een heel eigen manier binnen deze bundel. De schrijver zelf behoort tot een jonge generatie van wetenschappers, die hun opleiding genoten in het "Institut für Völkerkunde" te Wenen. Het artikel handelt over de uiterlijke verschijningsvorm, de kleding en de versierselen bij de Hottentotten. Hier doet het "handwerk der ethnohistorischen beoefnung" in de minutieuze nauwgezetheid bij het rangschikken der bronnen en bij de tekstanalyse sterk denken aan de wijze van werken bij het identificeren en beschrijven van ethnografische voorwerpen. Ik heb enige moeite met de wijze waarop de schrijver in de theoretische inleiding de term "Gleichzeitigkeit" (352) gebruikt, waar het duidelijk gaat over "Kulturkonstanz", (dus) betrokken is op een verloop van tijd. Verder is de indeling van het artikel

nogal gecompliceerd, terwijl men pas d.m.v. Anmerkung 2 (Zu Vorbemerkungen und zur Analyse der Quellen) (364) begrijpt, waarom er aan het begin "1. Teil" staat. Dit artikel is nl. de eerste in een reeks. Terecht kan men met belangstelling de vervolgen op dit artikel tegemoet zien.

Deze bundeling van artikelen vormt een kleurrijk beeld van etnologische werkzaamheid. De persoonlijke sfeer hierbij wordt uitgedrukt door een zin als deze in het artikel van Prof. Alexander Slawik "Ein kleiner Beitrag zur Erforschung des Wortschatzes der Ainu-Sprache" (vgl. 303-320): "Und da Sprache eine auf biologischen Grundlagen entwickelte Kulturschöpfung des Menschen ist und mithilft Ethnien zu erkennen sei sie hier dem Ethnologen *Steinmann* zu seinem Festtag und zur Erinnerung an eine gemeinsame Hörsaalbankzeit gewidmet." (303).

Katholieke Universiteit Nijmegen

HARALD EIDHEIM, *Aspects of the Lappish Minority Situation*. Universitetsforlaget, Oslo 1971. 86 pags. Fig. Price Nkr. 20.—.

J. C. NEUTEBOOM

De verscheidingsdatum van dit boekje valt ongeveer samen met de benoeming van de schrijver tot hoogleraar aan de nieuwe universiteit in Tromsø, Noord-Noorwegen. De tot standkoming van deze universiteit vond plaats in het kader van het Noors regionaal ontwikkelingsbeleid en haar activiteiten zullen zich voornamelijk concentreren op het arctische en sub-arctische studieveld. Hierin zal de problematiek van de Noorse Sub-arctica een belangrijk deel van de aandacht krijgen. Het Lapse minderheidsprobleem vormt hiervan één aspect.

Het boekje biedt ons op dit punt overigens weinig nieuws. Het bevat een vijftal essays,¹ waarvan de eerste vier, oorspronkelijk symposiumvoordrachten, reeds elders zijn gepubliceerd. Kennelijk is het de bedoeling van deze uitgave geweest aan de naam Eidheim meer bekendheid te geven. Terecht overigens, aangezien Eidheim op het gebied van het Lappenonderzoek, althans binnen Noorwegen, baanbrekend werk heeft verricht door als eerste aandacht te besteden aan de sociologische aspecten van de Lappencultuur.²

Het identiteitsprobleem van de Lapse minderheid in de Noorse samenleving vormt het centrale thema van dit boekje en hiervan worden in het bijzonder twee in wezen aan elkaar tegengestelde aspecten behandeld, t.w. assimilatie en incorporatie (p. 68).

¹ De essays zijn achtereenvolgens: Entrepreneurship in Politics; Lappish Guest Relationships under Conditions of Cultural Change; The Lappish Movement. An Innovative Political Process; When Ethnic Identity is a Social Stigma; Assimilation, Ethnic Incorporation and the Problem of Identity Management.

² Vgl. H. Eidheim. 1958. Erverv og kulturkontakt i Polmak. *Samiske Samlinger*, Vol. IV, Oslo.

De Lappen vormen een verspreid levende en ook cultureel verdeelde etnische groep. Ze genieten tegenwoordig volledige burgerrechten in de Noorse samenleving, maar hun feitelijke positie is die van een etnische minderheid. Een stelselmatige ontkenning van een Lapse identiteit door de Noren echter, heeft op het merendeel van de Lappenbevolking een stempel van minderwaardigheid gedrukt. Het assimilatieproces wordt hierdoor mede bevorderd. Assimilatie wordt door Eidheim gedefinieerd als 'the process by which individual Lapps obtain a Norwegian identity' (p. 68). Aan de andere kant is er, met name na de laatste Wereldoorlog, sprake van een groeiend nationaal bewustzijn onder een kleine groep Lappen (de zgn. Lapse beweging). Het doel van deze beweging is de bevrijding van de Lappen uit hun minderheidspositie en de vestiging van een nieuwe vorm van 'ethnic pluralism based on complementarity between the two ethnic groups' (p. 7). Het betreft hier het proces van incorporatie, gedefinieerd als 'the process by which ethnic membership is made relevant to the mobilization of group spirit and joint political action vis-à-vis the majority population' (p. 68). Beide aspecten, onderwerp van respectievelijk het derde en vierde essay, worden nader uitgewerkt in het laatste en nog niet eerder gepubliceerde essay.

In het assimilatie-proces, bijvoorbeeld, kunnen twee varianten onderscheiden worden: een langzaam proces, dat resulteert in een geleidelijke 'de-stigmatisering' van gehele gemeenschappen en assimilatie van individuen, die naar districten zijn geëmigreerd, waar hun etnische achtergronden onbekend zijn (p. 71). In beide gevallen zullen personen, die op zoek zijn naar een Noorse identiteit proberen zich een gedrag aan te meten, dat bij de nieuwe identiteit past. Dit impliceert tevens, dat als Laps gekenmerkte gedragspatronen worden vermeden en kontakten met als Laps gekwalificeerde personen worden verbroken. Een dergelijke situatie is beschreven in essay nr. 2. Het betreft hier de veranderingen die optreden in het traditionele relatiepatroon tussen een groep vernoerste Kustlappen en een groep van door hen als uiterst Laps gekenmerkte rendiernomaden. De betreffende groep rendiernomaden hebben hun zomerweiden op een eiland voor de kust en om deze weiden te bereiken moeten ze met hun kudde over een drie km. brede sont. Deze oversteek is eigenlijk alleen mogelijk met hulp van de ter plaatse wonende Kustlappen, die over de nodige boten beschikken, waarmee de overzwemmende rendieren kunnen worden begeleid. Een goede verstandhouding met de Kustlappen is voor de rendierhouders dus van belang. De relaties waren eens harmonieus en maakten deel uit van een uitgebreider sociaal relatiepatroon. Nu zijn ze echter chaotisch en geven gemakkelijk aanleiding tot conflicten (p. 25).

Het lijkt me overbodig alle essays uitvoerig te bespreken. Per slot van rekening gaat het hier om herdrukken, die mogelijk al elders onderwerp van bespreking zijn geweest. Ik moge dan ook volstaan met op te merken, dat dit werk vooral van theoretische waarde is en als zodanig kan het beschouwd worden als een waardevolle bijdrage tot de kennis van het minderheidsprobleem in het algemeen en dat van de Lappen in het bijzonder. Het getuigt bovendien van het veelzijdige en originele vak-

manschap van de schrijver (m.n. in het eerste artikel, waarin de carrière van een politicus beschreven wordt in termen van een economisch ondernemerschap).

Wel moet gezegd worden, dat het in onveranderde vorm bundelen van met name een aantal symposium-papers, zoals hier is gebeurd, een aantal duidelijke nadelen met zich meebrengt. Een van deze is, dat de essays, oorspronkelijk case-studies t.b.v. een aantal uiteenlopende theoretische probleemstellingen, min of meer uit hun eigenlijke verband zijn gelicht. Bepaald storend kwam mij dit voor in het tweede artikel, waar op p. 13 verwezen wordt naar een definitie, welke is gegeven in de inleiding op het symposium, waarvan het betreffende essay deel heeft uitgemaakt.

Veendam

PAUL OTTINO, *Rangiroa; parenté étendue, résidence et terres dans un atoll polynésien*. Editions Cujas. Paris 1972. 530 p. Bibl., appendices, 37 fig. en kaarten, registers. Prijs: 80 frs.

H. J. M. CLAESSEN

In dit omvangrijke werk geeft Paul Ottino een diepgaande analyse van de verwantschapsstructuur, de residentie en het grondbezit op de atol Rangiroa in de Tuamotu Archipel. Het boek is gebaseerd op gegevens, verzameld tijdens een veldwerkperiode van einde 1962 tot einde 1965, en op een uitgebreide literatuurstudie. Veldwerk en publicatie werden mogelijk gemaakt door toelagen van het 'Office de la Recherche Scientifique et Technique Outre-Mer', de Franse equivalent van het Nederlandse WOTRO.

Het boek bevat 37 kaarten en schema's, maar mist node een overzichtskaart van de Tuamotu Archipel. De omvangrijke bibliografie vertoont geen lacunes van betekenis.¹ Hij wordt daarenboven nog voorafgegaan door een korte, beredeneerde bibliografie van de belangrijkste werken over atollen. Het opstellen van dergelijke lijsten heeft altijd iets willekeurigs. Ik zou bijvoorbeeld het boek van Gladwin en Sarason over Truk er zeker op gezet hebben en het oppervlakkige compilatiewerk van Doumenge niet hebben opgenomen.²

In zijn Introduction belooft Ottino dat hij telkens in detail zal aangeven hoe hij tot zijn conclusies komt. Om dit waar te maken presenteert hij een stortvloed van namen, termen, feiten, verwantschaps-

¹ Tenzij een artikel als dat van G. Friederici, Ein Beitrag zur Kenntnis der Tuamotu-Inseln, *Mitteilungen des Vereins für Erdkunde zu Leipzig für das Jahr 1910*, pp. 2-80. Leipzig 1911.

² Th. Gladwin and S. B. Sarason, *Truk: Man in Paradise*. Viking Fund Publications in Anthropology. New York 1953.
F. Doumenge, *L'Homme dans le Pacifique Sud*. Société des Océanistes no. 19. Paris 1966.

relaties, woonsituaties, rechten en verplichtingen. Al spoedig raakt men in deze warwinkel het spoor bijster en geregeld moeten de uitvoerige appendices geraadpleegd worden, waarin alle (!) bewoners van Rangiroa zorgvuldig gecatalogiseerd staan. Daar komt nog bij dat Ottino bij voorkeur gebruik maakt van de locale termen en uitdrukkingen. Deze klinken de lezer allerm minst vertrouwd in de oren. Dit bezwaar wordt ten dele ondervangen door de grote woordenlijst achter in het boek (p. 475-489), die niet minder dan 350 begrippen omvat en waarvan sommige nog weer een aantal variaties vermelden.

Die grondige werkwijze komt eveneens tot uitdrukking in het feit dat de schrijver van alle families alle variaties en zienswijzen met betrekking tot de sociale structuur in extenso weergeeft. Hij is de lezer wel behulpzaam door elk hoofdstuk van een korte inleiding te voorzien, waarin hij uiteenzet wat aan de orde zal komen. Dit alles maakt het lezen van dit boek tot een soort uitputtingsslag. Voortdurend moet heen en weer gebladerd worden om termen op te zoeken, of de plaats van een of andere eilandbewoner in de schema's te verifiëren. De overvloed aan details belemmert het zicht op de grote lijn in ernstige mate.

Toch loont het, de worsteling met de weerbarstige stof tot het einde vol te houden. Ottino heeft inderdaad belangrijke zaken mede te delen. Hij slaagt er namelijk in, de structuur van het ogenschijnlijk zo vage verwantschapssysteem bloot te leggen niet alleen, maar ook aan te geven welke betekenis het heeft voor het gehele sociale en economische leven op de Tuamotu Eilanden.

Tot de belangrijkste eenheden in deze structuur hoort de vaste kern van bijeen wonende verwanten, in stand gehouden door huwelijk en adoptie. Het is deze groep, die de rechten op de grond heeft — en tracht te behouden. De bewoners van Rangiroa maken hierbij onderscheid tussen degenen, die men tot de *feti'i* rekent (allen, met wie men door zorgvuldig tellen een verwantschapsrelatie kan vaststellen) en die, welke tot de *âti* of *opu* behoren (al degenen, die tussen ego en een bepaalde voorvader staan). De groep der *feti'i* is uiteraard veel omvangrijker dan die van de *âti* of *opu*. Toch behoren tot die laatste categorieën ook nog talrijke mensen. Om binnen deze wijde groepen de kernrelaties nader te bepalen wordt gebruik gemaakt van wat Ottino noemt de opvatting van de "trois sangs" — de groep van drie generaties. Het blijkt dat de leden van zo een groep niet altijd allemaal bijelkaar wonen. Dit riep de vraag op wat ten aanzien van de aanspraken op de grond zwaarder zou wegen: het bijeen wonen dan wel de graad van verwantschap. In de practijk blijkt de residentie — het bijeen wonen — de grootste invloed te hebben.³ Een nauwe verwant die geruime tijd afwezig is geweest, probeert men zo veel mogelijk buiten de samenwonende groep te houden. Het kost hem de grootste moeite weer geaccepteerd te worden. Eerst daarna heeft de gerepatrieerde toegang tot de tuinen.

³ Een dergelijk verschijnsel werd onlangs bij een onderzoek in Nederland ook vastgesteld. Zie M. A. van Bakel, *Het verband tussen afstand en contact in verwantschapsrelaties*. ms. Leiden 1972.

In theorie hebben de kinderen en zelfs de kleinkinderen van afwezige verwanten dezelfde rechten op de grond als de thuisgebleven familieleden. Ze vallen namelijk binnen de drie generaties. Het erkennen van hun rechten wordt zoveel mogelijk belemmerd. Om de aanspraken op de grond niet te verliezen moeten de afwezigen dan ook zo vaak mogelijk naar het eiland terugkomen, zodat ze niet 'vergeten' worden. Aldus kan men onderscheid maken tussen reële en "slapende" rechten op grond.

De feitelijke beheerders van grond en tuinen doen gewoonlijk zeer geheimzinnig over hun rechten en de ligging van hun gronden. Deels om te voorkomen dat personen met "slapende" rechten zullen trachten deze te effectueren, deels ook omdat hun eigen aanspraken niet altijd even rechtmatig zijn. Soms brengt iemand dit soort verzwegen problemen in de openbaarheid. Hieruit ontstaan dan hevige ruzies, die niet zelden in handgemeen ontaarden.

Tegen deze achtergrond bezien is het merkwaardig dat toch zoveel atolbewoners hun eiland verlaten. Ottino verklaart dit uit de exogamie-eisen, welke gesteld worden. Het is voor de meeste mannen vrijwel onmogelijk op hun eiland een echtgenote te vinden. Ze staan dan voor het dilemma of blijven, recht op een tuin hebben, maar ongetrouwd blijven, of wegtrekken, een vrouw vinden, maar zonder grond raken. Het merkwaardige is nu, dat het verwantschapssysteem dat de mensen tot dit dilemma dwingt, ook een aantal oplossingen ingebouwd heeft om uit de moeilijkheden te komen. Zo kan men door adoptie (komt veel voor) aan bepaalde rechten op grond komen en daarnaast heeft vrijwel iedereen door het exogaam huwen "slapende" rechten op grond op verschillende eilanden. In de praktijk slaagt men er altijd wel ergens in, zijn rechten geëffectueerd te krijgen.

Ottino maakt duidelijk dat dit structuurtype aangetroffen wordt in grote delen van oostelijk Polynesië. Dit tilt zijn boek uit boven een voortreffelijke studie van de verwantschap op een willekeurige atol en maakt het tot een fundamenteel werk over de sociale structuur van Oost Polynesië.

ADELIN LINTON and C. WAGLEY, *Ralph Linton*. *Leaders of Modern Anthropological Series*, American University Publishers Group. London 1971, pp. 196. Price £ 3,60 (paper £ 1,46).

DAVID S. MOYER

Linton's most widely reprinted article was "One hundred per cent American". In this delightful discourse on diffusion his "solid American citizen" is found to use items and customs from cultures all over the world. However, Linton himself was a distinctly American anthropologist. He began his career as an archeologist and some of his most significant work was in the area of culture and personality. The recognition of these fields as important sub-disciplines of anthropology is a distinctly

American phenomenon. Linton was invited to join Handy's expedition to the Marquesas as an archeologist. In this function he produced two reports: "The Material Culture of the Marquesas Islands" (1923) and "Archeology of the Marquesas Islands" (1925). However, he was also an ethnologist and his careful observations were to emerge later as "Marquesan Culture" which appeared in Kardiner's *The Individual and His Society* (1939). This later work on culture and personality did not represent a fundamental change in attitude towards anthropology but only different interests within a single discipline. In addition to his interest in these distinctly American sub-disciplines his dislike of kinship studies served to further differentiate him from his European colleagues.

Linton was a gifted lecturer and a lucid, popular writer. His article "One hundred per cent American" began as an impromptu reply to a student's question at the end of a lecture and was to find its way into the pages of *Reader's Digest* (In Nederland bekend als *Het Beste*). Linton's lucidity and abhorrence of jargon made him a popular writer. However, his habit of not citing sources, not using footnotes and not including bibliographies in his writings was unlikely to endear him to the anthropologists of his day.

Linton was involved in disputes with some of the most influential figures in American anthropology. The most interesting confrontation was at Columbia University. Linton was chosen as Boas' successor at Columbia against the wishes of Boas who would have preferred one of his former students as his successor. The book provides many details of the dispute and hints at a very interesting power struggle.

The above material is drawn from the first seventy-eight pages of the book. This initial section presents a biography of Linton. Not surprisingly the authors are sympathetic to Linton, warm in their appreciation of his strengths and apologetic for his weaknesses. A tendency to drop names in marvellously trivial contexts gives a pleasant richness to the account (for example F. Lounsbury occupied a flat on the third floor of Linton's house when he was at Yale). The book is at its best when presenting purely biographical material. The efforts to work Linton's intellectual contributions to anthropology into the narrative are less successful. While sometimes such material is specifically relevant to the discussion, at other times it is out of place and only serves to disrupt the continuity of the biography.

The second part of the book (pp. 79-192) contains ten selections from Linton's writings. Each selection is preceded by a short introductory paragraph. The selections are broadly based and designed to tell "something important about the man and his approach to anthropology". The book concludes with a complete bibliography of Linton's writings.

As a whole this is a useful reference book that is the first in a collection entitled "Leaders of Modern Anthropology Series". The original aspects of the book reside entirely in the biographical section which in addition to being a study of Linton is also an interesting contribution to the study of the development of American anthropology. Other forthcoming volumes in the series include studies of Benedict,

Boas, Herskovits, Kroeber, Lowie, Malinowski, Redfield, Rivers, Sapir, and Whorf. The volume on Ruth Benedict promises to be one of the most interesting in that it is to be written by Margaret Mead.

CARLO J. E. GAY, *Chalcacingo*. Drawings by Frances Pratt. Akademische Druck- und Verlagsanstalt, Graz 1971. 119 blz., geill., XXIV fotopag.

R. A. M. VAN ZANTWIJK

Chalcacingo of "Klein Chalco" is een dorpje gelegen op ongeveer 80 km. ten Z.Z.W. van Mexico-stad in het oosten van de Mexicaanse staat Morelos, ongeveer halverwege tussen de plaatsen Jantetelco en Jonacatepec. Op rotsen en in grotten nabij dit dorp zijn hoogst belangwekkende reliëfs- en rotstekeningen ontdekt, die tot de Olmeekse cultuur worden gerekend en welke het onderwerp van deze studie uitmaken.

Na een uitvoerige beschrijving van de archeologische vondsten, waarbij het woord voortdurend wordt gesteund door de uitstekende tekeningen van Pratt, komt Gay toe aan een alleszins belangwekkende theoretische beschouwing en de opstelling van enige hypothesen. Dit deel van het werk is niet alleen voor archeologen van belang, maar zeker ook voor (etno)historici en cultureel-antropologen.

Grote moeilijkheden ondervond Gay bij de datering van de twee belangrijkste onderwerpen van studie in dit gebied: het heiligdom van de rotsschilderingen en het heiligdom van de reliëfs. Een directe dateringsmethode voor deze heiligdommen bestaat niet of is hier niet toe te passen tengevolge van de gesteldheid van het gesteente. De indirecte dateringsmethoden aan de hand van vondsten van voorwerpen van aardewerk en ander materiaal, leveren nieuwe vraagstukken op vanwege de grote culturele verscheidenheid van deze vondsten. Een en ander houdt in, dat de ouderdom van de rotsschilderingen in feite zelfs niet benaderd kan worden, terwijl de meeste reliëfs, de andere vondsten uit de nabijheid en de stijl in aanmerking nemend, beschouwd kunnen worden als ouder dan de veel meer bekende Olmeekse archeologische monumenten van La Venta en San Lorenzo aan de Golfkust. De rotsschilderingen worden door Gay als ouder beschouwd dan de reliëfs en deze op hun beurt weer als ouder dan de Golfkust-vondsten. De drie cultuuruitingen zouden het ruimtelijk en volgtijdelijk raamwerk leveren, waarin de Olmeekse religie zich ontwikkelde van een overwegend magische en verder op voorouderverering berustende religieuze beleving tot het meer geformaliseerde religieuze stelsel, dat bij de ceremoniële centra van de Golfkust hoorde.

Hierbij zijn wij bij de kern van Gay's theorie aangeland.

Tot nu toe is de Golfkust steeds beschouwd als oorsprongs- en kerngebied van de Olmeekse cultuur en zijn de vondsten op het hoogland beschouwd als 'provinciale' uitingen van lagerontwikkelde subculturen.

Gay weerlegt deze beschouwingswijze op vrij overtuigende wijze, ondermeer door een kritische benadering van de z.g. handelsroute-theorie van de aanhangers van de 'provinciale' hypothese.

Waar Gay zelf niet op wijst, is dat zijn theorie goed past bij het beeld dat in de *Historia Tolteca-Chichimeca* wordt geschilderd van de Hoogland-Olmeken van Tlachiualtepec, die daar nog eeuwenlang een rol van betekenis speelden, terwijl de Golfkust Olmeken reeds vrijwel verdwenen waren.

Tenslotte wijst Gay op de verrassende overeenkomsten in techniek en organisatie, die er bestaan tussen de Olmeekse rotsschilderingen van het Mexicaanse Hoogland en die van de grotten in West-Europa. Hij gaat hierbij zover, dat hij een daadwerkelijke verwantschap van deze twee cultuurgebieden niet wil uitsluiten. Nu bestaan er inderdaad talrijke aanwijzingen voor een raciaal Europese instroming onder de eerste bewoners van Amerika.

Wel lijkt het daarbij echter eerder te gaan om via Azië en de Beringstraat binnengekomen Europese en dus 'blanke' groepjes, dan om Transatlantische contacten.

Countries and Peoples of the East. Vol. XIII, *Countries and Peoples of the Pacific Basin*. Book 2, Edited by Yu. V. Maretin. Nauka Publishing House. Central Department of Oriental Literature. Moscow 1972. (Strany i narody vostoka. Pod obščej redakciej D. A. Ol'derogge. Vypusk XIII. Strany i narody bassejna Tichogo Okeana. Kniga 2.)

P. VAN EMST

De opstellen in deze bundel zijn geschreven in het Russisch met een samenvatting in het Engels. Van de 23 artikelen zijn er 17 verschenen in het in dit tijdschrift besproken werk *Countries and Peoples of the Pacific Basin. Summaries of Articles by Soviet Scholars*, waarnaar kortheidshalve wordt verwezen.

De school en het buitenlands beleid IX. De internationale politieke vormingstaak van de school. Atlantische Commissie, Den Haag 1970, 56 blz.

H. VAN MIERLO

De school en het buitenlands beleid is een uitgave van de Atlantische Commissie; deel IX bevat het verslag van de negende rectoren- en directeuren-conferentie die door de onderwijscommissie van de Atlantische Commissie op 19 februari 1971 werd georganiseerd met als thema de internationale politieke vormingstaak van de school. Naast de inhoud van een tweetal inleidingen door de voorzitter van de Atlantische Commissie, luitenant-generaal bdt. E. E. H. Maton en de voorzitter van de Onderwijscommissie, Dr. C. van Soest, is het grootste deel van dit 26 pagina's tellende conferentieverslag gewijd aan de weergave van de groepsdiscussies. De belangrijkste discussiepunten waren:

- Heeft de school de taak in lestijd aandacht te schenken aan de internationale betrekkingen?
- Kan het onderwijs een gedegen voorlichting over de internationale betrekkingen aan?
- Is het nodig de leerlingen te prikkelen tot zelfstandig en naar alle zijden kritisch denken over de internationale vraagstukken?
- Wat moet het pedagogisch-didaktische uitgangspunt zijn?
- Wordt er in de school aandacht besteed aan internationale betrekkingen?
- Is het de taak van het onderwijs om feitelijke informatie te verstrekken?
- Bent u van mening dat lessen over internationale betrekkingen bijdrage kunnen zijn tot een zodanige sfeer dat leerlingen hun, met anderen gedeelde, democratische rechten en plichten kunnen ervaren?
- Moet het onderwijs in internationale betrekkingen uitgaan van de positie van het eigen land daarin, of verdient een meer algemene mondiale benadering de voorkeur?
- Welke is de praktijk van de lessituatie?
- Mag de docent bij de afweging van waarden als vrede, verdelende gerechtigheid, democratie en loyaliteit controversiële standpunten vertolken?

Een deelname van meer dan 100 schoolleiders, leden van de Tweede Kamerfracties en buitenlandse specialisten geeft een zekerheid van een variëteit van meningen.

Voor hen die geïnteresseerd zijn in politieke vorming in het onderwijs en daarvoor naar mogelijkheden zoeken, is dit verslag belangwekkend genoeg om er kennis van te nemen.

PHILIP STANIFORD, *Pioneers in the tropics. The political organization of Japanese in an immigrant community in Brazil*. London School of Economics Monographs on Social Anthropology no. 45. London: The Athlone Press. 1973. xvi + 201 pag. £ 3.50 net.

GEERT A. BANCK

In de jaren dertig vestigde zich een groep Japanse immigranten in het tropische oerwoud van de in het Noorden van Brazilië gelegen deelstaat Pará. Na vele jaren van ontbering werd in 1947 de cultuur van zwarte peper met groot succes geïntroduceerd. Ten tijde van het veldwerk (1964-1965) was Tome Açu een welvarende gemeente met ongeveer 2400 Japanse en 8000 Braziliaanse inwoners.

Staniford's boek is een antropologische studie van de Japanse gemeenschap in Tome Açu, waarbij de auteur zich vooral richt op de vraag dat: "... given the need for the Japanese immigrants to co-operate in marketing their produce and to unite in the face of outside politicians and merchants, what kind of political organization has emerged? How far has this organization enabled them to function as a group?" (p. 1).

Na de gebruikelijke inleiding met achtergrondgegevens en een hoofdstuk over de economische en de formeel-politieke structuur van Tome Açu, volgt een wel zeer conventioneel hoofdstuk over de sociale structuur: het is in feite een zich wat moeizaam voortslepende inventarisatie, beginnend bij de huishouding, eindigend met de verenigingen. Een en ander doorspekt met vaak nietszeggende tekstboek beschouwingen. Gelukkig is de tweede helft van het boek veel interessanter.

Hierin probeert de schrijver vat te krijgen op het complexe web van persoonlijke relaties in de gemeenschap, dat uiteindelijk de basis vormt voor het (interne) politieke proces. Dit laatste vat hij trouwens wel in zeer ruime zin op gezien zijn definitie van politieke activiteit, n.l.: "... those actions by which affairs between people are directed or managed" (p. 1).

Hij neemt als uitgangspunt voor zijn analyse het door de Japanners zelf gebruikte onderscheid tussen affectieve 'natte' (*uetto*) en contractuele 'droge' (*dorai*) sociale relaties. Vooral in verhouding tot hun vaak nostalgische herinneringen aan ruraal Japan, definiëren de informanten de verhoudingen in Tome Açu als 'droog'. Ook de auteur onderstreept herhaaldelijk het feit, dat de belangen van de individuele huishoudingen steeds prevaleren boven die van het bredere verwantschapsnetwerk, van de vriendschapsbanden en van de gemeenschap. Een informant drukt het veelzeggend als volgt uit: "We are like a bunch of potatoes pounding against each other in a rotating wooden tub" (p. 180).

Voor een deel valt deze individualistische trek bij de Japanners in Tome Açu te verklaren vanuit het feit, dat de voornaamste hulpbron 'grond' overvloedig aanwezig is en de pepercultuur weinig kapitaalintensief is. Voorts wijst Staniford erop, dat de migranten uit de laagste

strata in Japan afkomstig zijn, groepen waarvoor samenwerkingsverbanden vaak minimale beloning inhouden.

Toch zijn er natuurlijk samenwerkingsverbanden. Huishoudingen onderhouden onderlinge relaties en een coöperatie behartigt de belangen van de planters. Om een en ander begrijpelijk te maken hanteert de schrijver de netwerkanalyse. Hij gaat te werk vanuit 'household-centred networks'. Hierbinnen onderscheidt hij vervolgens 'immediate' en 'extended networks'. De eerste zijn: "...of an order such as would naturally be developed by members of a household in the process of establishing itself in the community" (p. 107). Onderling worden gelijkwaardige goederen en diensten geruild. De 'extended networks' daarentegen worden aangegaan om politieke steun te verkrijgen. Hierbij worden goederen en diensten van verschillende aard geruild.

Helaas is deze indeling, zoals zo vaak bij het hanteren van het begrip netwerk, niet meer dan een vrij eenvoudige ordening van het empirisch materiaal. Het maakt de beschrijving misschien wat makkelijker, maar meer ook niet. Men krijgt ook sterk het gevoel, dat de schrijver de essentie van netwerkanalyse niet goed begrepen heeft. Zo definieert hij netwerk (zich baserend op Barnes en Bott) als: "...a series of relationships which individuals build up for themselves on a personal basis" (p. 103). Dit is toch wel een zeer vage afspiegeling van hetgeen bijv. Bott onder netwerk verstaat.

Gelukkig blijft de beschrijving van de locale samenleving interessant genoeg. Vooral zijn verslag van de op- en ondergang van de coöperatie (en daarmee het gevecht om het leiderschap binnen de gemeenschap) is zeer verhelderend. Ook zijn slotbeschouwing is zeer waardevol. Ten eerste vergelijkt hij de coöperatie van Tome Açu met de Japanse coöperatieve organisaties en ook met de inmiddels beroemde, door Japanse immigranten in São Paulo opgerichte coöperatie Cotia. Ten tweede stelt hij de bekende Japanse 'emotional disposition to groupness' ter discussie. Op grond van zijn ervaringen, waarbij niets van deze culturele geneigdheid bij de informanten te merken viel, houdt hij een pleidooi om ook bij onderzoek in Japan uit te gaan van analyse van de werkelijke situatie: "Identity with a group then becomes a matter of context rather than an emotional disposition" (p. 188).

Voorals omdat studies over de succesvolle Japanse migratie naar Brazilië vrijwel ontbreken, is Staniford's monografie een zeer belangrijke publicatie. Dit ondanks de vaak gekunstelde theoretische beschouwingen.